

POPÜLİZM, OTORİTERLEŞME VE KADIN POLİTİKALARI

Dr. Bilge Yabancı

Popülizm uzun bir süredir hem akademik hem de siyasi tartışmalara yön veren bir kavram. Özellikle iktidarda olan sağ popülist yönetimlerin siyasi kurumlara ve demokrasinin işleyişine verdiği zarar sıkça tartışılrsa da farklı toplumsal grupları ilgilendiren ve grup sınırlarını yeniden çizen sosyal politikalara ilişkin tutumları tartışmalarda daha az yer buluyor. Bu analizde, sağ popülist iktidarların son yıllarda artan oranda başvurduğu muhafazakâr, milliyetçi ve ataerkil söylemlerin toplumsal cinsiyet politikaları ve kadın hakları üzerindeki etkisi Türkiye ve Polonya'dan örneklerle hem söylemsel olarak hem de siyasi politikalar düzleminde incelenecektir.

Popülizm, en basit tanımıyla 'siyasetin özgün bir ahlaki tasarımı olarak nitelendirilebilir'.¹ Bu tasarımda ortaya çıkan iki önemli özellik popülizmi diğer siyasi stratejilerden ve ideolojilerden farklı kılmaktadır: müesses nizama ya da seçkinlere karşı düşmanca tutum ve meşruiyetin temel öznesi olarak kabul edilen millet. Popülizm seçkinler ve millet arasındaki sınırlarını kati bir şekilde çizer fakat seçkinler ve millet kategorisine dahil olanlar zaman zaman değişir. Popülist siyasi aktörler, toplumun ahlaki olarak 'bozulmamış' ve her türlü ayrışmadan bağımsız olduğunu savunurken, onun çoğulcu yapısını reddeder ve aslında 'makbul vatandaşlık' tanımı yapar. Makbul vatandaş, azınlık aidiyetini ve farklı siyasi görüşlerini milletin bekası için dillendirmeyen, devlete karşı sorumluluk sahibi bireydir. Popülistlerin yücelttiği ve siyasi meşruiyetin tek kaynağı olarak kabul ettiği millet, bu makbul

vatandaşlardan oluşur. Seçkinler ve makbul vatandaş olmadığı düşünülen gruplar, örneğin muhalifler, etnik, dinsel, mezhepsel, dilsel ve cinsel azınlıklar kutsal addedilen milletin dışında tutulur.

Türkiye ve Polonya'da hükümetler uzun süredir popülist siyasetin dayanak noktası olan siyasal ve toplumsal kutuplaştırma stratejisiyle iktidarlarını devam ettiriyorlar. 2015'te Polonya'da Jarosław Kaczyński'nin liderliğindeki Hukuk ve Adalet Partisi (PiS), komünizmin yıkılmasından beri iktidarı elinde tutan 'liberal seçkinler' karşıtlığıyla milliyetçiliği birleştirerek yeni bir Polonya kurma vaadiyle iktidara geldi.² Türkiye'deki duruma benzer şekilde, kırsal ve muhafazakâr çoğunluğu temsil etme iddiası partinin o günden bu yana demokratik kurumları ve pratikleri aşındırarak, yargı ve bürokrasiyi siyasete entegre etmesinin yolunu açtı. Birçok açıdan Polonya'daki PiS yöneti-

minin popülizmin Türkiye'deki tezahürüne çok yakın bir seyir izlediği söylenebilir.³

Popülist Söylem ve Muhafazakârlığın Keşiminde Makbul Vatandaş Olarak Kadın

Popülist siyasetin millet tasavvurunda tüm yan aidiyetlerinden ve alt kimliklerinden arındırılmış, düşünüş ve davranış bakımından tek tipleştirilen makbul vatandaşlığın kurucu ve taşıyıcı öğelerinden birisi de kadınlardır. Bunun iki önemli nedeni olduğunu söylenebilir. Birincisi, Polonya ve Türkiye gibi uzun zamandır sağ popülist yönetimlerin hâkim olduğu ülkelerde kadın ve aile konusu popülist söylem ve kutuplaştırıcı siyaset için son derece kullanışlı araçlar olabilmektedir. Ailenin dini gelenekleri nesilden nesile aktaran, milliyetçilik ve milli gururun bireylere ilk olarak öğretildiği alan olarak konumlandırılmasının temelinde şüphesiz muhafazakâr ideolojinin millet algısına yansımaları yatmaktadır. Yine kadınlara ailenin yegâne taşıyıcı unsurları olarak biçilen rol de salt popülizmden ziyade muhafazakârlığın bir göstergesidir.

Ne var ki, kadınların toplumsal rolleri ve kadın imgesi, dini söylem ve geleneklerin toplumsal rezonansının yüksek olduğu bu iki ülkede ataerkil öğelerle de harmanlanarak popülizmin temelinde bulunan homojen millet anlayışına uygun hale getirilmektedir. Referans alınan gelenekler ve dini değerler birbirinden çok farklı görünse de siyasi söylem düzeyinde, Türkiye ve Polonya arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Birincisi, son yıllarda her iki ülkede de kadınların özel hayatları, tercihleri, sosyal rolleri, toplumsal görünürlükleri ve bedenleri üzerinde tahakküm kuran eril ve dışlayıcı bir dil, siyasi ve toplumsal söy-

lemde olağan hale geldi. İktidarın en üst kademelerinden başlayarak medya ve günlük yaşama kadar nüfuz eden bu dil, sosyal bütünlüğün sağlanması, milli ve yerli geleneklerin yaşatılması ve güçlü bir millet için kadınlara 'ideal' roller biçmektedir. Köklerini muhafazakârlıktan alan bu ataerkil söylem, popülist siyasi stratejiyle birleşince ailenin önemine sık sık atıfta bulunarak, aslında popülizmin temelinde yatan 'biz' ve 'onlar' kutuplaşmasını kadınlar üzerinden yeniden üretmektedir.

Popülizm, dışlayıcı, toplumu bölen ve yapay toplumsal ikilikler yaratma kabiliyetine bilhassa muhafazakârlıkla birleşince kavuşmaktadır. Türkiye'de iktidar kadrolarından duymaya alışkın olduğumuz 'kürtaj cinayettir', 'feminizm kültürel değerlere yabancı ve aile kurumunu yıkmaya çalışan bir ideolojidir', 'dinimiz kadınlara en kutsal mevki olan anneliği uygun görmüştür' gibi söylemler Polonya'da da iktidar temsilcileri tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. İktidardaki Hukuk ve Adalet Partisi (PiS)'nin lideri Kaczyński, geçtiğimiz ay Polonya'da geniş protestolara neden olan kürtaj hakkını kısıtlamaya yönelik girişimi, ülkenin kültürel bir sivil savaşla karşı karşıya olduğunu iddia ederek savunmuştu.⁴ Aynı şekilde, Kaczyński toplumsal cinsiyet politikalarının 'LGBT ideolojisi' olduğunu, hükümetin Katolik değerleri korumakla yükümlü olduğunu da iddia etmektedir.⁵ Her iki partinin temsilcileri de toplumsal cinsiyet kavramına açıkça karşı olduklarını, kadın ve erkek rollerinin doğuştan geldiğini ve başka cinsiyet tanımı olamayacağını dini referanslara başvurarak belirtmektedir.

Popülist söylemin muhafazakar ideolojiyle kesişiminde ortaya çıkan sonuç bize popülist siyasetin, kendi devamı için elzem olan kriz ve kutuplaştırmayı sürekli olarak yeniden ve farklı toplumsal gruplar seviyesinde üretebildiğini göstermektedir.⁶ Her iki ülkede de kadınlar için millete dahil olabilmek sadece 'ıffetli olan', milletin devamını sağlayacak nesilleri devlete ve geleneklere koşulsuz bağlılıkla yetiştirecek 'mukaddes annelere' tanınmaktadır. LGBTI+ bireyler, bekar anneler, trans kadınlar, feministler ve 'genel ahlaka uymadığı' gerekçesiyle dışlanan diğer kadınlarla makbul vatandaş olan kadın-ane arasındaki uçurum, söylem düzeyinde sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Hatırlayacak olursak 2011'de bir protestoda yaralanan Dilşat Aktaş, Erdoğan'ın bir mitingde Aktaş'tan 'kız mıdır, kadın mıdır bilemem' diye bahsetmesinden sonra gözaltına alınmıştı.⁷ Popülistler nezdinde, siyasi görüşü nedeniyle mukaddes millet kategorisine girmeyen kadınların 'ıffeti' de sorgulanmalı ve bir kez daha bu nedenle de millette dahil olamayacakları teyit edilmelidir. Türkiye ve Polonya örneklerine bakarak popülistlerin, kendilerini makbul vatandaş olan kadınların temsilcisi ve koruyucusu olarak konumlandırırken, ikinci grupta yer alanları zaten milletin asli öğeleri olmadıkları gerekçesiyle dışladıkları söylenebilir.

Popülizm ve Otoriterleşme: Popülist İktidarların Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Politikaları

Popülizmin muhafazakârlıkla olan ittifakı, kutuplaşmanın söylemsel düzeyde kadınlar üzerinden çoğaltılmasını sağlarken, popülizmin otoriterlikle olan yakın ilişkisiyle uzun mücadeleler sonrası kazanılmış anayasal hakların

demokratik olmayan yollardan geri alınmasına yol açmaktadır. Buna örnek olarak 2017 yılında Türkiye'de yürürlüğe giren ve müftülere resmî nikah kıyama olanağı veren kanundaki değişiklik, belirli aralıklarla gündeme getirilen İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme tartışmaları, iktidara yakın medya ve STK'lar tarafından yoksulluk nafakasını kısıtlamaya yönelik yapılan lobi faaliyetleri ya da 2016'dan beri gündemde olan reşit olmayan bireylere yönelik cinsel istismar suçlarına indirim öngören yasa tasarıları gösterilebilir. Polonya, kadınların kazanılmış haklarına yönelik getirilmek istenen engellemeler bakımından Türkiye'yle benzer özellikler taşımaktadır. 2020'de Anayasa Mahkemesi'nin zaten son derece kısıtlı koşullarda izin verilen kürtaj hakkını fetüs anormalliği oluşan durumlarda dahi yasaklama girişimi ve İstanbul Sözleşmesi'nden ayrılmak için başlatılan süreç bunun en son örneklerindedir. Yine 2020 yılı başlarında, yerel yönetimlerin üçte birinin, 'LGBTI gruplardan arındırılmış alanlar' yaratmaya yönelik öneriler hazırladığını belirtmek gerekir.

Ayrıca, her iki ülkede de kadınların toplumsal hayata ve işgücüne katılımlarını kısıtlayan bazı düzenlemelerin dolaylı yoldan kadınların kazanılmış haklarını geriletmeye yönelik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ev kadınlarına ve ailelere yönelik çocuk teşviki ve finansal katkılar, kadın emeğinin yoğun olduğu ev hizmetleri, tekstil gibi sektörlerde artan güvencesiz çalışma koşulları ve düşük ücretler, yüksek orandaki ev içi şiddet vakalarına karşı yeni düzenlemeler yapmaktan kaçınma veya var olan kanunu uygulamadaki isteksizlikler her iki ülkede de iktidardaki po-

pülist partilerin hayata geçirdiği düzenlemele-
rin sonuçlarıdır.

Türkiye ve Polonya üzerine benzerlikleri orta-
ya koyan örnekler daha da çoğaltılabilir. Neti-
cede popülizm ve otoriterlik ilişkisini anlamak
açısından iki konuya değinmek gerekiyor. Bi-
rincisi, tarihleri, sosyolojik yapıları ve dini ge-
lenekleri birbirinden çok farklı olan Türkiye ve
Polonya'daki sağ popülist iktidarların kadın
politikaları konusunda hem söylemsel alanda
hem de politikalar düzleminde bu kadar ben-
zeşmesi, popülist iktidarların, geçtiğimiz
yüzyıla yayılan kadın hakları mücadelesi ve
temel insan haklarıyla bir savaş halinde oldu-
ğunu göstermektedir. Bunun sonucunda da
hak temelli faaliyetler yürüten aktivist gruplar
ve bireyler keyfi baskı, gözaltı ve tehditle
karşılaşmaktadır. Kadın derneklerine ise ya
iktidar tarafından araçsallaştırılma ya da fi-
nansal kaynakların kesilmesi, politika yapım
süreçlerinden dışlanma veya faaliyetlerin dur-
durulması olmak üzere iki seçenek verilmiş-
tir.⁸

Kamuoyunun fikrini değiştirebilecek potansi-
yele sahip grup ve dernekler doğrudan
baskıyla karşılaşırken; popülist iktidarların
belli sosyal grupları ilgilendiren konularda,
örneğin kadın hakları, feminizm, kürtaj
tartışmaları ve İstanbul Sözleşmesi konusun-
da, klasik otoriter rejimlerden farklı olarak tüm
toplumu hedef alan baskı, yasak ve siyasal
şiddete başvurmadan kamuoyunu ikna etme
ve kendi etrafında söz konusu politikaları des-
tekleyen geniş bir koalisyon yaratmayı amaç-
ladığını da eklemek gerekiyor. Bunun için
yanıltıcı ve kasten yanlış iddiaları medya ku-
rumları ve sosyal ağlar vasıtasıyla yayarak
bilgi kirliliği oluşturmak ve kararsız veya konu

hakkında bilgi sahibi olmayan geniş kamuoyu
kesimlerini etkilemeye çalışmak popülist stra-
tejiler arasında ilk sıralarda yer almaktadır.⁹
Örneğin, İstanbul Sözleşmesi tartışmasında,
Türkiye'de sözleşmenin iptalini talep eden
muhafazakâr kesimler, aslında İstanbul Söz-
leşmesi'nin kadınları şiddete karşı korumayı
değil, aileyi yıkmayı amaçladığını hiçbir daya-
nak göstermeden farklı kanallardan (örneğin
sosyal medya ve hükümet kontrolündeki ge-
leneksel medya) yayabilmektedir. Benzer şe-
kilde, Polonya'daki sözleşme karşıtı gruplar,
sözleşmenin kadınları korumayı değil 'LGBT
gruplarının talepleri doğrultusunda yeni nesil-
lere geleneklere aykırı cinsiyet kimliklerinin
öğretilmesini amaçladığını' iddia etmektedir.¹⁰
Polonya Adalet Bakanlığı Yardımcı Bakanı,
sözleşmenin dayattığı 'sol ve liberal değerle-
rin' esasen Avrupa'ya gelmek isteyen mülteci
ve sığınmacı erkeklerin kasten yanlış cinsiyet
beyanında bulunmalarını teşvik ettiğini ve bu
yolla kadın, trans ya da eşcinsel olarak otu-
rum izni almalarının önünü açacağını iddia
etmiştir.¹¹ Komplo teorilerine yakın olan bu tür
iddialar, doğal olarak muhafazakâr seçmenler
ve uluslararası anlaşmalar hakkında bilgi sa-
hibi olmayan ve göçmenler konusunda endi-
şeleri olan geniş kamuoyu için kolayca cazibi
hale gelebilmektedir. Hükümete ideolojik
olarak yakın kadın örgütleri ve dini otoriteler
(Türkiye'de Diyanet ve Polonya'da Katolik
Kilisesi) de kadın ve toplumsal cinsiyet ka-
zanımlarının geriletilmesi için hükümet et-
rafında oluşan koalisyona katılan ve siyasi
rıza üretimine yaptıkları açıklama ve teşvikler-
le doğrudan katkıda bulunan diğer aktörler
arasındadır.

İkincisi, kamuoyu desteği ve rıza üretimine olan bu gereksinim aslında bize popülizmin demokratik talepler karşısındaki zayıflığını da göstermektedir. Kadınları ilgilendiren politikaları değiştirmek için otoriter yöntemlerle kurumlar üzerindeki tekeli kullanmak isteyen popülist iktidarlar, güçlü bir kadın dayanışması ve direnişiyile karşılaşmaktadır. Otoriterleşmenin derinleştiği Türkiye ve Polonya'da, kadın ağları ve kitlesel kadın mobilizasyonunun en kalıcı ve en dirençli sosyal muhalefet olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Çoğunluğunu genç ve üniversite öğrencisi kadınların oluşturduğu yeni kadın hareketleri her iki ülkede de geçmişte kazanılmış hakların direkt olarak tehdit edildiği durumlarda sokak eylemleri ve kitle protestolarıyla ve bu protestoları destekleyen sosyal medya kampanyalarıyla çoğu kez hükümetlerin otoriter şekilde dayattığı kanun değişikliklerinin önüne geçebilmişlerdir. Polonya'da kürtaj yasasına karşı başlatılan kitle eylemleri, Türkiye'de İstanbul Sözleşmesi ve istismar yasasına karşı defalarca farklı illerde düzenlenen protestolar bunlar arasında sayılabilir.

Kitle eylemleri dışında, iki ülkedeki kadın hareketi popülist, muhafazakâr ve otoriter siyasi söylem ve politikalara karşı uzun vadeli bir aktivist mücadeleyi de başlatmış görünüyor. Türkiye'deki kadın hareketi, Gezi Parkı Protestolarından beri belki de Polonya'daki hareketin şekillenmesine örnek oluşturabilecek ölçüde yurt çapında örgütlendi (ve bu örgütlenmeyi daha da genişletmeyi öngörüyor). Kriz anlarındaki hızlı kitlesel eylem örgütlenme kapasitesinin ötesinde daha farklı aktiviteleri de mobilizasyon repertuarına kattı. Örneğin, kadın cinayetlerinin arşivlenmesi, kadın cina-

yeti davalarında aktivist avukatların kadın ağları üzerinden davalara müdahil olması ve sanıklara iyi hal veya haksız tahrik indirimi olmaksızın kanunun öngördüğü cezanın uygulanması için mahkemelerde verilen müca-deleler, istisnasız her kadın cinayeti vakası için kamuoyunu çalışmaları, İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı 'Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun' ile ilgili bilgi kirliliğine karşı kampanyalar, Müslüman feministlerin İslam'ın ataerkil yorumuna ve İslami prensiplerin şiddetin meşrulaştırılmasında kullanılmasına karşı başlattıkları aktivizm son yıllarda güçlenen ve gücünü kadınların gündelik mücadelesinden alan bu demokratik sosyal hareketin aktif olduğu alanlar içerisinde yer almaktadır.

Polonya'daki kadın ağları, Türkiye'deki Kıyafetime Karşı eylemleri sonrasında ortaya çıkan yurt çapında örgütlenme ihtiyacını, son kürtaj hakkının kısıtlanmasına karşı eylemler sonrası idrak etmiş benziyor. Kadın ağları eylemler sonrasında devamlılık sağlayabilmek ve farklı gruplar arasında işbirliği yaratmak için yeni alanlar açmak yolunda ilerlemekteler. Son olarak, kurdukları bir istişare konseyi aracılığıyla, uzun vadede kadın hakları mücadelesini, kadına şiddete karşı savaş ve kilise ile devletin tamamen ayrılması gibi alanlara yaymak ve LGBTIQ+ hakları ve ekolojik hareket ile ortaklaşacakları bir platforma kavuşturma isteklerini dile getirdiler.¹²

Sonuç

Türkiye ve Polonya'daki güçlü iktidar blokları, öngörülebilir gelecekte popülizmin temelinde yer alan kutuplaştırma ve siyasi çıkmazları krizle ve otoriter yöntemlerle aşma stratejisini

makbul vatandaşlık söylemi ile birleştirerek “içimizdeki düşman” imgesi ve kadın haklarını hedef alarak kendilerine yol açmaya devam edecekleri öngörülebilir. Popülist, muhafazakâr ve otoriter iktidar bloklarının elinde mahkûm oldukları bir kutuplaştırma siyaseti var. Oysa gücünü tabandan ve gündelik mücadeleden alan kadın hareketleri için mücadele alanını genişletecek farklı seçenekler mevcuttur. Her iki ülkedeki aktivistlere göre, kadın hareketinin eksik kaldığı, daha doğrusu kısıtlı kaynaklarla ve daralan sivil hak ve özgürlükler karşısında yetişemediği pek çok konu var. Buna rağmen kadın hareketleri feminizmin

toplumsal cinsiyet eşitliği talebini daha önce her iki ülkede de hiç olmadığı ölçüde geniş kitlelere ulaştırabildiler. Gelecekte her iki ülkedeki kadın hareketinin mücadelesi kazanılmış hakların ve protestoların devam ettirilmesi odaklı olacaktır. Bunun yanında, benzer sosyal hareketlerle ayrımcılığa karşı bütünsel bir yaklaşım amacıyla ortak alanlar açmak ve ulusötesi alanda birçok ülkeden benzer kadın hareketleriyle kurumsal dayanışma ağları oluşturarak deneyimleri birbirine aktarmak da sözü edilen kadın hareketlerini ve demokratik sosyal muhalefeti güçlendirecektir.

NOTLAR

1. Jan-Werner Müller. 2016. *What Is Populism?* Philadelphia: U. of Pennsylvania Pr
2. Fomina, Joanna, Kucharczyk, Jacek (2016) The Specter Haunting Europe: Populism and protest in Poland. *Journal of Democracy* 27(4): 58–68.
3. James Traub, “The Party That Wants to Make Poland Great Again,” *The New York Times*, November 2, 2016, <https://www.nytimes.com/2016/11/06/magazine/the-party-that-wants-to-make-poland-great-again.html>.
4. Edit Zgut, For Poland’s ruling party, waging war against women pays off. 2020. <https://www.politico.eu/article/polands-ruling-party-waging-war-against-women-pays-off/>
5. Polonya’daki PiS hükümeti üzerine Gwiazda, Anna. 2020. “Right-Wing Populism and Feminist Politics: The Case of Law and Justice in Poland.” *International Political Science Review*.
6. Moffitt, Benjamin. 2015. “How to Perform Crisis: A Model for Understanding the Key Role of Crisis in Contemporary Populism.” *Government and Opposition* 50 (2): 189–217.
7. Kazete, Erdoğan’ın ‘kadın mıdır, kız mıdır’ dediği Dilşat Aktaş gözetiminde. 2011. <https://kazete.com.tr/haber/erdoganin-kadin-midir-kiz-midir-dedigi-dilSAT-aktas-gozaltinda-55868>
8. Türkiye ve Polonya’da kadın hakları aktivistlerinin ve derneklerinin karşılaştığı baskıların genel bir değerlendirmesi için: HRW. 2019. “The Breath of the Government on My Back.” Human Rights Watch. February 6, 2019. <https://www.hrw.org/report/2019/02/06/breath-government-my-back/attacks-womens-rights-poland>. Yabancı, Bilge. 2019. “Turkey’s Tamed Civil Society: Containment and Appropriation under a Competitive Authoritarian Regime.” *Journal of Civil Society* 15 (4): 285–306.
9. EU Observer, Five Istanbul Convention myths - and why Poland is wrong. 2020. <https://euobserver.com/opinion/149358>
10. Gwiazda, Anna, op.cit.
11. Euractiv, Polish official: Istanbul Convention could impose ‘leftist ideology’, 2020. <https://www.euractiv.com/section/non-discrimination/news/polish-official-istanbul-convention-could-impose-leftist-ideology/>
12. Kucharczyk, Mateusz. 2020. Poland’s Women’s Strike Movement sets up Consultative Council. https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/polands-womens-strike-movement-sets-up-consultative-council/

Dr. Bilge Yabancı, Ca' Foscari Venedik Üniversitesi’nde Marie Skłodowska-Curie Araştırmacısıdır.

Bu çalışmada belirtilen görüşler yazarlara ait olup İstanPol ve Friedrich Ebert Stiftung Derneği’nin kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.